

IGNACIO LAGO PEÑAS _Universidade Pompeu Fabra
JOSÉ RAMÓN MONTERO GIBERT _Centro de Estudos Avanzados en Ciencias Sociais (Instituto Juan March)/
Universidade Autónoma de Madrid _[131-150]

Atallos informativos e voto en tres referendos españois

É ben sabido que os votantes teñen unha escasa información política nas eleccións de masas. Con todo, adoita sinalarse que poden usar a heurística ou os atallos cando deciden quen van apoiar. Este artigo emprega as enquisas realizadas polo Centro de Investigacións Sociolóxicas (CIS) con motivo dos referendos constitucionais de 1978 e 2005 e o referendo sobre a entrada de España na OTAN en 1986 para analizar se os atallos lles permiten aos votantes mal informados emular o comportamento dos votantes relativamente ben informados.&

& Palabras clave: atallo, heurística, eleccións, referendo

1. INTRODUCCIÓN¹

Entre os fundamentos dos modelos clásicos da democracia, en particular da ateniense, a existencia de cidadáns ben informados e interesados na política é probablemente o máis importante (Held, 1996). Na famosa oración fúnebre atribuída a Pericles no s. V a. C. e composta por Tucídides poucas décadas despois de que fose pronunciada, por exemplo, pode lerse que “arraigada está neles [nos atenienses] a preocupación polos asuntos privados e tamén polos públicos; e estas xentes, dedicadas a outras actividades, entenden non menos dos asuntos públicos. Somos os únicos, en efecto, que consideramos o que non participa destas cousas, non xa un tranquilo, senón un inútil, e nosoutros mesmos, ou ben emitimos o noso propio xuízo, ou ben deliberamos rectamente sobre os asuntos públicos, sen considerarmos as palabras un prexuízo para a acción, senón o non aprendermos de antemán mediante a palabra antes de pasar de feito a executar o que é preciso”².

Agora ben, décadas de investigación con datos individuais tras a aparición das primeiras enquisas nos anos corenta do século pasado teñen posto de manifesto repetida e incontestablemente a ignorancia e falta de sofisticación dos votantes³. Berelson, Lazarsfeld e Gaudet (1954: 307-310) foron algúns dos primeiros que notaron estas carencias dos individuos cando concluían que “os nosos datos revelan que certos requirimentos comunmente asumidos para o adecuado funcionamento da democracia non se dan no comportamento do cidadán medio (...). Moitos votan sen unha implicación real nas eleccións (...). O cidadán non ten moita información sobre os detalles da campaña (...). Nun sentido rigoroso ou estrito os votantes non son moi racionais”. E pouco despois Campbell, Converse, Miller e Stokes (1960: 543) confirmaban que “[o electorado] é case completamente incapaz de xulgar a racionalidade das accións do goberno; sabe pouco sobre as políticas particulares e o que conduciu a elas, a masa do electorado non é nin capaz de valorar os obxectivos nin a adecuación dos medios para conseguir tales fins”. Deste modo, o estudo da opinión pública estivo dominado polo chamado *minimalismo*: os cidadáns caracterízanse (1) polo seu mínimo nivel de atención e información política; (2) polo seu mínimo dominio de conceptos políticos abstractos; (3) pola mínima estabilidade das súas preferencias, e (4) polos seus mínimos niveis de limitacións nas súas actitudes (Sniderman, Brody e Tetlock, 1991: cap. 1).

Non parece difícil xustificar este minimalismo. Por un lado, dada a minúscula probabilidade de que os votantes poidan influír nos resultados das eleccións, teñen escasos incentivos para informarse, e a súa ignorancia non fai máis que evidenciar a súa racionalidade (Downs, 1957); polo outro, e como xa sinalou Sieyès⁴, a diferenza da democracia ateniense, as democracias representativas son unha expresión da división do traballo: uns poucos regulan e dirixen o proceso social sen consultar os demais a cada paso (Ferejohn, 1990). A eficiencia desta separación de papeis desaparecería se ao final gobernantes e gobernados soubesen o mesmo sobre os asuntos públicos; precisamente o que os cidadáns perseguen a través dun contrato social é despreocupárense en gran medida da política.

Pero que os cidadáns non teñan moita información non significa que sexan incapaces de tomaren decisións políticas razoadas⁵; na gráfica expresión de Key (1966: 7), “os votantes non son parvos”. Sobre todo desde os anos noventa do século pasado, aínda que xa aparece suxerido en Downs (1957), por exemplo, tense observado que os individuos poden compensar en moitas ocasións a súa limitada información política a través da utilización da heurística⁶.

Por heurística enténdese neste caso o emprego de atallos de decisión que posibilitan organizar e simplificar as decisións políticas dun modo eficiente, no sentido de que sexa

necesaria moi pouca información para manexarse con problemas mesmo que foren complexos (Sniderman *et al.*, 1991: 19); ou ben, noutras palabras, atallos mentais que necesitan unha escasa información para realizar xuízos políticos rigorosos (Kuklinski e Quirk, 2000: 153). Entre os numerosos atallos sinalados cóntanse a opinión dos líderes (Berelson *et al.*, 1954), a identificación partidista ou a ideoloxía (Downs, 1957), a historia ou o pasado recente (Downs, 1957; Fiorina, 1981; Key, 1966), a demografía (Popkin *et al.*, 1976), o apoio dos grupos de interese (Lupia, 1994) ou características dos políticos coma o xénero (McDermott, 1997), a raza (Sigelman *et al.*, 1995), a orientación sexual (Golebiowska, 2001) ou a ocupación (McDermott, 2005).

Para ilustrar como funcionan os atallos, e en consonancia coa análise empírica que acometeremos máis adiante, imaxinemos un referendo acerca da entrada dun país nunha organización internacional. En lugar de investir un longo tempo no estudo dos pros e contras desta entrada, cuxa complexidade pode facer, ademais, que se lle escapen, un votante pode simplemente seguir o curso de acción que lle recomenda o seu partido. A ideoloxía ou o partido político funcionan como un substituto (en moitos casos perfecto) da información. Deste modo, grazas á utilización de atallos o comportamento dos individuos pouco informados acaba parecéndose moito, se é que non resulta idéntico, ao dos ben informados (véxase, por exemplo, Lupia, 1994).

Evidentemente, non todos os atallos posibles a que nos referimos son útiles en todas as circunstancias. Para evitar explicacións de *caixa negra*, en que a conexión entre o *input* (o atallo) e o *output* (o comportamento) se descoñece, resulta imprescindible non só mostrar que a xente utiliza os atallos, máis tamén aclarar baixo que condicións o fai. En caso contrario, como advirten Sniderman *et al.*, (1991: 70), o risco de que calquera correlación entre a variable dependente e algunha independente sexa tomada como evidencia dun atallo é elevado.

Esta teoría acerca das capacidades da heurística foi desenvolvida recentemente por Lupia e McCubbins (1998) combinando a psicoloxía social e a teoría da elección racional⁷. Así pois, tomar decisións razoadas pasa por ter información, isto é, por ser capaz de estimar as consecuencias das accións, e son dous os camiños que existen para obter esta información, como xa sinalaba Pericles: ben a través da experiencia persoal, unha estratexia non sempre posible e, por suposto, esixente en canto á inversión en tempo e esforzo; ou ben seguindo o que outros actores fan, din ou escriben. Agora ben, aprender dos demais require que teña lugar a persuasión, é dicir, un cambio nas crenzas do individuo (Lupia e McCubbins, 1998: 40), e a persuasión só é posible cando se satisfán tres condicións: (1) a persoa que aprende non está segura de cal é a alternativa mellor; (2) cre que a persoa da cal aprende ten o coñecemento que ela desexa; e (3) cre que a persoa da cal aprende ten un incentivo para revelar o que sabe. En definitiva, as características do actor do cal se aprende, as condicións en que se aprende e as propias características de quen aprende determinan a utilidade dun atallo⁸.

Neste artigo estúdase como funcionaron os atallos informativos no comportamento electoral dos españois nos referendos relativos á aprobación da Constitución Europea (2005), á entrada de España na OTAN (1986) e á aprobación da Constitución Española (1978). Como teremos a ocasión de ver máis adiante, a análise dunha nova democracia como a española en momentos separados por case tres décadas permite revisar como xorden os atallos e como cambia o seu uso cando se acumulan experiencias electorais; non podemos esquecer que, salvando excepcións coma o estudo de Torcal e Lago (2005), non se dispón de ningunha evidencia empírica sobre o emprego da heurística nos procesos electorais en España.

O artigo estrutúrase, xa que logo, da seguinte maneira: despois desta introdución, discútese a relevancia política e substantiva dos casos estudados e fórmulanse as principais hipóteses; a continuación realízanse análises empíricas individuais para cada referendo e, finalmente, preséntanse as conclusións e as súas implicacións políticas.

2. RELEVANCIA POLÍTICA E TEÓRICA DO ESTUDO E HIPÓTESES CAUSAIS

Aínda que os estudos sobre información política e, en particular, sobre a heurística contan xa cunha certa tradición, segue sendo limitada a evidencia acumulada á marxe dos Estados Unidos ou o Reino Unido, e cando se trata das democracias da terceira vaga as investigacións dispoñibles son incluso máis escasas; porén, a análise das novas democracias como a española resulta especialmente interesante porque permite combinar a *sección cruzada* e o tempo. En efecto, cando se estudan as democracias tradicionais pode constatarase o uso da heurística, pero non é posible determinar –por razóns obvias– cando e como comeza a empregarse. Poden usarse atallos cando non se ten ningunha experiencia electoral? Canto cambia o impacto da heurística no comportamento electoral cando se consolida unha democracia? Deterse en España en 1978, cando estabamos en plena transición á democracia, e en 2005, cando a normalización democrática é un feito, permítenos ofrecer algunhas respostas a estas interrogantes.

Por outro lado, as análises da heurística adoitan realizarse nos laboratorios ou teñen como obxecto procesos políticos pouco relevantes, como reformas de seguros (Lupia, 1994). O estudo dos referendos constitucionais de 1978 e 2005, xunto co relativo á entrada de España na Organización do Tratado do Atlántico Norte (OTAN), absolutamente centrais na política española, posibilita superar esta limitación e discutir a relevancia dos atallos en procesos electorais de primeiro nivel. Ademais, na medida en que se refiren a toda España, as enquisas que se manexan garanten un elevado número de observacións, o que, como é de agardar, facilita a inferencia estatística⁹. En fin, os referendos proporcionan un contexto particularmente apropiado para reflexionar sobre a heurística: os votantes deben escoller entre posibilidades que lles son impostas exoxenamente e que polo xeral son, dada a súa novidade, máis complexas cás que se encontran nas eleccións ao uso. Posto que é probable que os votantes estean confusos acerca das consecuencias da aprobación dun referendo, o recurso aos atallos para superar a súa ignorancia inicial debería ser máis intenso do habitual.

A hipótese básica da cal queremos partir neste artigo é que *o comportamento electoral dos votantes españois pouco informados nos devanditos referendos acaba por semellarse (algo máis) ao dos votantes moi informados grazas ao uso dos atallos*. Os distintos niveis de competitividade electoral dos referendos e a súa separación temporal permitíranos contrastar dúas hipóteses complementarias. En primeiro lugar, que manténdose *todo o demais igual, canto menor sexa a competitividade electoral, máis parecido será o comportamento electoral dos individuos que teñen moita información política e dos que non teñen ningunha, isto é, nas consultas sobre a Constitución Española e a Constitución Europea haberá máis semellanzas entre eles que na da OTAN*. A razón é que en contextos de amplo consenso as fontes de información que ten á súa disposición un individuo non van emitir mensaxes contraditorias, o que suxire, por tanto, un mesmo curso de acción.

En segundo lugar, pensamos que, manténdose *todo o demais igual, a utilización dos atallos informativos será maior a medida que se avanza no desenvolvemento da práctica democrática*. Dado o dispares que son os niveis de competitividade dos referendos, para controlar nalgunha

medida esta variable quedaremos coas consultas de 1978 e 2005; así, *no referendo constitucional de 2005 os cidadáns deberían ser máis capaces de empregar os atallos para decidir o seu voto que no relativo á Constitución Española.*

De todos os modos, e aínda que técnicas coma a análise de panel de sección cruzada (Firebaugh, 1997), por exemplo, serían máis adecuadas para os nosos intereses, as notables diferenzas nas cuestións que conteñen cada unha das enquisas só permite unha análise de sección cruzada individual para cada un dos referendos. As inferencias sobre a influencia do paso do tempo ou a experiencia democrática deben interpretarse, por tanto, con prudencia. Por outra banda, de entre os múltiples atallos que poden seguirse, nos estudos empíricos que realizaremos só contemplamos dous: a identificación partidista ou, máis ben, o voto aos partidos e –polo que respecta ao referendo da OTAN– as influencias interpersoais. As preguntas contidas nos cuestionarios non nos permiten especificar máis estratexias de adquisición de información.

3. ANÁLISE EMPÍRICA

Na Táboa 1 preséntanse os niveis de coñecemento declarados polos españois acerca dos contidos da Constitución Europea e da Constitución Española e as vantaxes e inconvenientes da permanencia de España na OTAN¹⁰. Un 84% e un 65% dos individuos manifestaba que coñecía pouco ou nada o texto da Constitución Europea e a OTAN, respectivamente, mentres que, pola contra, algo máis da metade sinalaba que estaba suficientemente informado sobre o texto da Constitución Española; vistos estes datos, non parece que os españois se aproximen demasiado aos cidadáns que preconizan os modelos clásicos da democracia.

Táboa 1: Grao de coñecemento do tema que se discute no referendo

	<i>Constitución Europea</i>		<i>Alianza Atlántica</i>		<i>Constitución Española</i>		
	%	N	%	N	%	N	
Moito	1,4	34	2,1	51	Considérase informado	50,7	591
Bastante	13,7	329	32,0	796			
Pouco	59,8	1436	41,7	1036	Non se considera informado	40,1	467
Ningún	24,0	575	23,0	571			
NS/NC	1,1	23	1,3	33	NS/NC	9,3	108
Total	100	2400	100	2487	Total	100	1166

*En negra, as categorías modais.
Fonte: CIS 2582, CIS 1522 y CIS 1175.

Para comprobar empiricamente a hipótese de que os individuos poden comportarse (case) coma se estivesen ben informados sobre a política –a pesar de non estalo– grazas á heurística,

analizamos sucesivamente a decisión de votar a favor ou en contra nos tres referendos, e tamén o voto en branco nos dous últimos celebrados¹¹. Na Táboa 2 preséntanse os resultados en cada un dos referendos e, como pode observarse, os niveis de participación oscilaron entre o 67,11% no referendo da Constitución Española e o 42,32% no da Constitución Europea, pasando polo 59,42% no caso da OTAN; ademais, pola súa banda, a Constitución Española xuntou o apoio máis maioritario, con cerca do 90% dos votos válidos, seguida pola Constitución Europea, con máis do 76% e a permanencia de España na OTAN, co 53%.

Táboa 2: Resultados dos referendos constitucionais e da OTAN

	<i>Constitución Española</i>	<i>OTAN</i>	<i>Constitución Europea</i>
Censo	26 632 180	29 024 494	33 582 825
Votantes	17 873 271 (67,11%)	17 246 452 (59,42%)	14 202 663 (42,32%)
Abstención	8 758 909 (32,89%)	11 778 042 (40,58%)	1 935 017 (57,68%)
Votos válidos	17 739 484 (99,29%)	17 054 603 (98,89%)	14 081 966 (99,14%)
Votos nulos	133 786 (0,75%)	191 849 (1,11%)	122 697 (0,86%)
Resultados			
Si	15 706 078 (88,54%)	9 054 509 (53,09%)	10 804 464 (76,73%)
Non	1 400 505 (7,89%)	6 872 421 (40,30%)	2 928 409 (17,24%)
En branco	632 902 (3,57%)	1 127 673 (6,61%)	849 093 (6,03%)

Fonte: <http://www.elecciones.mir.es>.

Todas as variables dependentes das análises empíricas son dicotómicas, de tal xeito que o valor 1 sempre lle corresponderá ao voto favorable e o 0 ao desfavorable ou, de ser o caso, ao voto en branco. Seleccionamos, xa que logo, modelos *logit* binomiais, que son equivalentes aos modelos *logit* multinomiais, pero máis sinxelos canto á súa interpretación (Álvarez e Nagler, 1998)¹².

As enquisas que empregamos son os estudos do CIS 1175 (novembro de 1978: referendo da Constitución Española), 1522 (marzo de 1986: referendo da OTAN) e 2582 (novem-

bro de 2004: referendo da Constitución Europea), o primeiro e o último dos cales son pre-electorais e o segundo postelectoral. Os criterios que seguimos para escoller estes tres estudos foron a súa proximidade á data de celebración do referendo (mellor se eran postelectorais) e a existencia de preguntas no cuestionario adecuadas para os nosos propósitos.

3.1. O referendo da Constitución Española

Na explicación do voto no referendo constitucional de 1978 só se contemplan as seguintes variables:

- *Voto a favor/en contra*: 1 se o individuo pensaba votar a favor, 0 se pensaba votar en contra.
- *Coñecemento da Constitución Española*: 1 se o individuo declaraba que estaba suficientemente informado, 0 se non o consideraba así.
- *Voto nas eleccións xerais de 1977*: 1 se nas eleccións de 1977 o individuo lle votou a un partido que apoiaba o "sí" á Constitución Española (AP, PSOE, DC, PSP, UCD, PCE e PDC), 0 se non votou, non contesta ou lle votou a un partido que apoiaba a abstención (PNV).

Táboa 3: Estatísticos descritivos das variables empregadas na explicación do voto no referendo da Constitución Española

<i>Variables</i>	<i>Media</i>	<i>Desv. típica</i>	<i>Mínimo</i>	<i>Máximo</i>
Voto a favor/en contra	0,91	0,28	0	1
Coñecemento da Constitución Española	0,56	0,50	0	1
Voto nas eleccións xerais de 1977	0,63	0,48	0	1

Fonte: CIS 1175.

Posto que non foi disposta ningunha cuestión que se refira á opinión dos individuos sobre o texto constitucional, empregamos a información con que contaba cada individuo como *proxy* do seu impacto; ao igual que, por exemplo, Lupia (1994), a nosa hipótese é que canto maior sexa o nivel de información, máis probable é o voto afirmativo: o mecanismo subxacente ten a ver con que a implicación garante o coñecemento da importancia da Constitución Española no proceso de transición democrática. A nosa hipótese é que os individuos que votaron nas eleccións xerais do ano anterior aos partidos que logo fixeron campaña a favor do *sí* á Constitución, é máis probable que votasen favorablemente que os demais. Como únicos atallos posibles presentamos a mobilización ou as mensaxes dos partidos.

Os resultados da regresión aparecen na Táboa 4. Ademais da constante, a única variable estatisticamente significativa –se ben ao 10%– é o atallo dos partidos, e o seu signo é o esperado, positivo. O coñecemento do contido da Constitución Española, por outra banda, non

é relevante para explicar o voto e mostra o signo contrario ao esperado, negativo: canta maior información, menor probabilidade de votar a favor. Aínda que o axuste do modelo é malo, a porcentaxe de casos correctamente preditos, máis do 92%, é satisfactoria.

Táboa 4: Modelos para explicar o voto no referendo da Constitución Española

Variable dependente	Modelo
	Voto a favor/en contra
<i>Voto nas eleccións xerais de 1977</i>	
(Referencia: Sen resposta/Abstención)	
Partido a favor	0,59** (0,34)
<i>Coñecemento da Constitución Española</i>	
(Referencia: non)	
Si	-0,23 (0,36)
Constante	2,27* (0,38)
Pseudo R ²	0,01
% Correctamente preditos	92,7
N	575

A estimación é por máxima verosimilitude. Erros típicos entre parénteses.

*p<0,01; **p<0,10.

Fonte: CIS 1175.

Na Táboa 5 calculamos cal é a probabilidade que existe de que os individuos voten a favor da Constitución Española segundo o coñecemento que declaran ter dela. De, efectivamente, utilizárense os atallos, sobre todo por parte daqueles que máis os necesitan (os menos informados), os comportamentos dos cidadáns ben e mal informados tenden a ser similares, cando menos máis do que esperarían os modelos clásicos da democracia. Como pode observarse, a diferenza na probabilidade de votar a favor dos españois que tiñan un coñecemento suficiente do texto e os que non o tiñan é apenas de dous puntos porcentuais: a probabilidade de que os primeiros voten a favor é dun 92% e a de que o fagan os segundos dun 94%.

Para establecer quen emprega en maior medida os atallos e cales son as consecuencias diferenciadas disto, comparamos o comportamento electoral dos votantes que manexan a heurística e o dos que non o fan dentro de cada categoría de información.

Pensamos que o atallo debería ser usado sobre todo por aqueles que máis o necesitan, os menos informados, de modo que as súas decisións deberían parecerse máis ás dos cidadáns informados cando seguen o atallo que cando non o seguen. Non obstante, na medida en

que a experiencia electoral dos españois era aínda escasa en 1978, esperamos que este recurso aos atallos fose menor agora que no referendo constitucional de 2005.

Os resultados da Táboa 5 mostran que a heurística ten un impacto similar para todos os votantes: a probabilidade de que voten a favor é catro puntos porcentuais maior para os que empregan o atallo, téñase ou non un coñecemento adecuado da Constitución Española.

Táboa 5: Probabilidade media de votar a favor da Constitución Española (%)

Variable dependente	Coñecemento suficiente da Constitución Española	
	Si	Non
Voto a favor/en contra	92	94
Sen atallo*	89	91
Con atallo**	93	95

*Partido que apoiaba o voto a favor nas eleccións xerais de 1977.

**Sen resposta ou partido que apoiaba a abstención nas eleccións xerais de 1977.

Fonte: CIS 1175.

3.2. O referendo da OTAN

Na explicación do voto canto ao referendo da OTAN, manexamos as seguintes variables:

- *Voto a favor/en contra*: 1 se o individuo votou a favor, 0 se votou en contra.
- *Voto a favor/en branco*: 1 se o individuo votou a favor, 0 se votou en branco.
- *Coñecemento da OTAN*: nivel de información declarado sobre as vantaxes e inconvenientes da permanencia de España na Alianza Atlántica: 0 nada informado; 1 pouco informado; 2 bastante ou moi informado.
- *Valoración do resultado do referendo*: 0 se cre que o resultado do referendo foi malo ou moi malo; 1 se non sabe ou non contesta; 2 se cre que foi regular e 3 se cre que foi bo ou moi bo.
- *Voto nas eleccións xerais de 1982*: 2 se o individuo votou nas eleccións de 1982 a un partido que apoiaba o “si” á entrada de España na OTAN (PSOE e CDS)¹³; 1 se non votou, votou en branco, non sabe ou non contesta, votou a un partido que pediu a abstención (AP) ou non se manifestou claramente (CeU e PNV); 0 se votou a un partido que apoiaba o “non” (PCE)¹⁴.
- *Frecuencia das conversas sobre a OTAN*: frecuencia das conversas que mantivo cada individuo acerca da Alianza Atlántica cos seus familiares, amigos ou compañeiros de traballo; trátase como unha variable continua: 0 nunca; 1 algunha vez; 2 varias veces; 3 acotío.
- *Opinións sobre a OTAN*: 1 se as opinións sobre a permanencia de España na OTAN dos familiares, amigos ou compañeiros de traballo do enquisado eran máis ben favorables e 0 se eran máis ben desfavorables ou estaban divididas.

Táboa 6: Estatísticos descritivos das variables empregadas na análise do referendo da OTAN

<i>Variables</i>	<i>Media</i>	<i>Desv. típica</i>	<i>Mínimo</i>	<i>Máximo</i>
Voto a favor/contra	0,57	0,50	0	1
Voto a favor/en branco	0,89	0,31	0	1
Coñecemento da OTAN	1,01	0,88	0	2
Valoración do resultado no referendo	1,83	1,16	0	3
Voto nas eleccións xerais de 1982	1,42	0,55	0	2
Frecuencia das conversas sobre a OTAN	1,22	1,17	0	3
Opiniós sobre a OTAN	0,35	0,48	0	1

Fonte: CIS 1522.

Os posibles atallos que presentamos neste caso son dous: os partidos e as influencias interpersoais¹⁵. Ademais, substituímos a información pola valoración do resultado do referendo como variable independente. Posto que non existen outras alternativas, esta valoración actúa como *proxy* do impacto esperado –positivo ou negativo– da permanencia de España na OTAN¹⁶.

Os resultados das regresións aparecen nas táboas 7 e 8. En ambos os casos consideramos dous modelos: o (1) reproduce, *mutatis mutandis*, o que se manexaba na análise anterior, mentres que o (2) engade o atallo das influencias interpersoais. En primeiro lugar, na decisión de votar a favor fronte á de facelo en contra da permanencia de España na OTAN, os dous atallos funcionan como se esperaba (Táboa 7). Agás a categoría de *sen resposta/abstención* da variable sobre o voto nas eleccións xerais de 1982 na especificación (2), todas as variables son estatisticamente significativas e teñen os signos esperados.

Por un lado, os individuos que en 1982 votaron a partidos que pedían o si no referendo teñen unha maior probabilidade de votar favorablemente ca os demais. Polo outro, canto máis frecuentes eran as discusións sobre a OTAN, menor era a probabilidade de voto favorable. Á fin, cando as opinións sobre a OTAN das persoas con que se relacionaban os cidadáns eran máis ben favorables, maior era a probabilidade de que votasen favorablemente¹⁷. En segundo lugar, o único atallo que funciona na decisión de votar a favor ou en branco é o do partido (Táboa 8). Aínda que teñen os signos esperados, as variables que se refiren ás influencias interpersoais non son relevantes para explicar o voto. Todas as demais variables son estatisticamente significativas ao 1% e teñen efectos no mesmo sentido que antes. Os axustes dos modelos son satisfactorios: a porcentaxe de casos correctamente preditos sempre supera o 86%.

Táboa 7: Modelos para explicar o voto no referendo da OTAN (I)

Variable dependente	Modelos	
	(1) Voto a favor/en contra	(2) Voto a favor/en contra
<i>Voto nas eleccións xerais de 1982</i> (Referencia: partido en contra)		
Sen resposta/abstención	1,06** (0,50)	0,27 (0,75)
Partido a favor	2,17 (0,50)	1,85* (0,74)
<i>Valoración do resultado do referendo</i> (Referencia: malo ou moi malo)		
Non sabe/non contesta	4,77* (0,54)	5,44* (1,06)
Regular	3,97* (0,53)	4,58* (1,03)
Boa ou moi boa	6,80* (0,53)	7,83* (1,03)
<i>Frecuencia das discusións sobre a OTAN</i>		-0,32** (0,15)
<i>Opinións sobre a OTAN nas discusións</i>		1,66* (0,29)
Constante	-6,04* (0,70)	-6,53* (1,28)
Pseudo R ²	0,54	0,65
% Correctamente preditos	86,03	89,98
N	1267	848

A estimación é por máxima verosimilitude. Erros típicos entre parénteses.

*p<0,01; **p<0,05.

Fonte: CIS 1522.

Táboa 8: Modelos para explicar o voto no referendo da OTAN (II)

Variable dependente	Modelos	
	(1) Voto a favor/en contra	(2) Voto a favor/en contra
<i>Voto nas eleccións xerais de 1982</i>		
(Referencia: sen resposta/abstención)		
Partido a favor	1,95*	2,20*
	(0,28)	(0,42)
<i>Valoración do resultado do referendo</i>		
(Referencia: malo ou moi malo)		
Non sabe/non contesta	2,63*	3,49*
	(0,69)	(1,29)
Regular	2,40*	3,00*
	(0,68)	(1,21)
Boa ou moi boa	4,31*	5,30*
	(0,67)	(1,21)
<i>Frecuencia das discusións sobre a OTAN</i>		-0,09
		(0,24)
<i>Opiniós sobre a OTAN nas discusións</i>		0,48
		(0,41)
Constante	-2,28*	-3,12*
	(0,66)	(1,30)
Pseudo R ²	0,26	0,34
% Correctamente preditos	90,21	93,00
N	817	486

A estimación é por máxima verosimilitude. Erros típicos entre parénteses.

*p<0,01.

Fonte: CIS 1522.

Na Táboa 9, e de acordo cos resultados dos modelos (1) das dúas regresións anteriores¹⁸, calculamos cal é a probabilidade de votar a favor no referendo fronte á de votar en contra e a de votar en branco segundo os distintos niveis de información declarados polos individuos. Dada a maior competitividade entre o *si* e o *non* neste caso, fronte aos referendos constitucionais de 1978 e 2005, o comportamento electoral dos individuos segundo o seu nivel de información non é tan parecido agora. Os cidadáns sen información teñen unha probabilidade de votar a favor fronte á de facelo en contra once puntos porcentuais maior que a daqueles que dispoñen de moita ou bastante información. As diferenzas redúcense aos catro puntos cando se trata de votar a favor ou en branco.

Táboa 9: Probabilidade media de votar a favor da permanencia de España na OTAN (%)

Variable dependente	Nivel de información declarado sobre a OTAN		
	Ningún	Pouco	Moito ou bastante
Voto a favor/en contra	64	62	53
Voto a favor/en branco	87	90	91

Fonte: CIS 1522.

3.3. O referendo da Constitución Europea

Na explicación do voto no referendo da Constitución Europea, manexamos as seguintes variables:

- *Voto a favor/en contra*: 1 se o individuo pensaba votar a favor, 0 se pensaba votar en contra.
- *Voto a favor/en branco*: 1 se o individuo pensaba votar a favor, 0 se pensaba votar en branco.
- *Coñecemento da Constitución Europea*: grao de coñecemento declarado acerca do contido da Constitución Europea: 0 ningún; 1 pouco; 2 moito ou bastante.
- *Europa como área de relacións internacionais*: 1 se o individuo opina que a área máis importante nas relacións internacionais de España debe ser Europa, 0 no caso contrario.
- *Impacto da Constitución Europea*: 3 se o enquisado cre que a Constitución Europea será boa ou moi boa para España; 2 se cre que será indiferente; 1 se non sabe ou non contesta e 0 se cre que será mala o moi mala.
- *Voto nas eleccións xerais de 2004*: 2 se o individuo votou nas eleccións de 2004 a un partido que apoiaba o “si” á Constitución Europea (PP, PSOE, CeU, PNV, CC e PA); 1 se non votou, votou en branco ou non sabe ou non contesta; 0 se votou a un partido que apoiaba o “non” (BNG, ERC, EU, ICV, EA, CHA e NA-BAI).

Táboa 10: Estatísticos descritivos das variables empregadas na explicación do voto no referendo da Constitución Europea

<i>Variables</i>	<i>Media</i>	<i>Desv. típica</i>	<i>Mínimo</i>	<i>Máximo</i>
Voto a favor/en contra	0,87	0,33	0	1
Voto a favor/en branco	0,89	0,31	0	1
Coñecemento da Constitución Europea	0,91	0,62	0	2
Europa como área de relacións internacionais	0,46	0,50	0	1
Impacto da Constitución Europea	2,16	1,05	0	3
Voto nas eleccións xerais de 2004	1,60	0,61	0	2

Fonte: CIS 2582.

As cuestións que abrangue o estudo do CIS só nos permiten estudar o atallo dos partidos. Ao igual que nas análises anteriores, esperamos que o feito de lle votar nas eleccións xerais de 2004 a un partido que apoiaba o “si” no referendo tivese un efecto positivo na probabilidade de votar afirmativamente; os resultados das regresións aparecen na Táboa 11. Na explicación da decisión de votar a favor fronte á de facelo en contra, todas as variables son estatisticamente significativas ao 1%, agás as opinións sobre a área preferente das relacións internacionais de España, e presentan os signos esperados.

Por un lado, canto mellor é valorado o impacto para o noso país da Constitución Europea, maior é a probabilidade de que se vote a favor. Polo outro, os cidadáns que en 2004 votaron a partidos que estaban en contra da Constitución Europea teñen unha maior probabilidade de votar en contra. En canto á decisión de votar a favor fronte á de facelo en branco, só o ámbito das relacións internacionais españolas e o impacto bo ou moi bo da Constitución Europea para España son estatisticamente significativos, ao 10% e ao 1%, respectivamente. De calquera xeito, só a segunda variable ten o signo esperado; os axustes dos modelos son máis que aceptables.

Táboa 11: Modelos para explicar o voto no referendo da Constitución Europea

<i>Variable dependente</i>	<i>Modelos</i>	
	<i>Voto a favor/en contra</i>	<i>Voto a favor/en branco</i>
Europa como área de relacións internacionais	0,24 (0,25)	-0,38** (0,22)
<i>Voto nas eleccións xerais de 2004</i> (Referencia: partido en contra)		
Sen resposta	1,88* (0,44)	-0,27 (0,52)
Partido a favor 1,81*	0,25 (0,37)	(0,49)
<i>Impacto da Constitución Europea</i> (Referencia: mala ou moi mala)		
Non sabe/non contesta	2,49* (0,36)	0,50 (0,41)
Indiferente	2,23* (0,36)	0,47 (0,41)
Boa ou moi boa	5,03* (0,35)	3,23* (0,41)
Constante	-3,10* (0,46)	0,22 (0,59)
Pseudo R ²	0,43	0,25
% Correctamente preditos	91,49	89,88
N	1138	1116

A estimación é por máxima verosimilitude. Erros típicos entre parénteses.

*p<0,01; **p<0,10.

Fonte: CIS 2582.

Na Táboa 12 estimamos de novo, de conformidade cos resultados das regresións anteriores, a probabilidade de votar a favor no referendo da Constitución Europea segundo os diferentes niveis de información dos individuos. Para aclarar, ademais, quen emprega en maior medida os atallos e cales son os seus efectos, comparamos, ao igual que na análise do referendo constitucional de 1978, o comportamento electoral dos votantes que manexan o ata-

llo e o daqueles que non o fan dentro de cada categoría de información. A nosa hipótese é, como xa sabemos, que o atallo debería de ser utilizado sobre todo polos que máis o precisan, os menos informados: as decisións no referendo dos votantes con escasa información, pero que manexan este atallo, acabaranse parecendo máis ás dos individuos máis informados que as dos votantes con escasa información, pero que non o manexan.

En primeiro lugar, a maior probabilidade de votar a favor no referendo atopámola no caso dos cidadáns pouco informados, un 88%, cinco e oito puntos porcentuais máis que aqueles que teñen moita ou bastante e ningunha información, respectivamente. En segundo lugar, a probabilidade de votar a favor fronte á de facelo en branco é a mesma para os individuos moito ou bastante informados que para os pouco informados, un 90%. As persoas sen información teñen unha probabilidade sensiblemente menor de votar a favor, un 83%.

Canto ás diferenzas entre o comportamento electoral dos votantes que botan man do atallo dos partidos e o daqueles que non o fan, dentro de cada nivel de información, os resultados son os esperados: os que máis necesitan o atallo –os menos informados– son os que máis o empregan e, por suposto, sérvelles para que o seu comportamento electoral se pareza máis ao dos máis informados. En efecto, cando os individuos sen ningunha información sobre a Constitución Europea se serven deste atallo, a probabilidade de que voten a favor fronte á de facelo en contra incrementase cinco puntos porcentuais, redúcese en dous puntos para os que teñen pouca información e non ten efectos para os que están ben informados.

Polo que respecta ao feito de votar a favor fronte a facelo en branco, o uso deste atallo incrementa a probabilidade dun voto afirmativo en dez, sete e seis puntos porcentuais para os nada, pouco e moito ou bastante informados, respectivamente. Os atallos, en fin, atenúan as diferenzas no comportamento electoral de individuos con niveis informativos dispares. Se comparamos estes resultados cos que tiñamos na análise do referendo da Constitución Española (Táboa 5), e coas necesarias cautelas que deben terse dadas as distintas mostras e a definición das variables, parece que os atallos foron máis empregados en 2005 que en 1978. É dicir, a experiencia electoral xoga a favor dos votantes con escasa información política.

Táboa 12: Probabilidade media de votar a favor da Constitución Europea (%)

Variable dependente	Nivel de información declarado sobre a Constitución Europea		
	Ningún	Pouco	Moito ou bastante
Voto a favor/en contra:	80	88	83
<i>Sen atallo*</i>	76	89	83
<i>Con atallo**</i>	81	87	83
Voto a favor/en branco:	83	90	90
<i>Sen atallo*</i>	76	85	85
<i>Con atallo**</i>	86	92	91

*Sen resposta no voto nas eleccións xerais de 2004.

**Partido a favor ou en contra no voto nas eleccións xerais de 2004.

Fonte: CIS 2582.

4. CONCLUSIÓNS

Como demostran de xeito contundente as análises cos datos individuais, nas democracias representativas contemporáneas os cidadáns non se axustan ao que esperarían os modelos clásicos de democracia: o seu nivel de información política e interese polos asuntos públicos é, en xeral, escaso. Pero isto non significa que non sexan capaces de tomar decisións razoadas, xa que teñen á súa disposición estratexias de adquisición de información moito máis eficientes cá experiencia persoal como a heurística ou os atallos.

A análise dos referendos constitucionais de 1978 e 2005, e o da OTAN en 1986, en España, permitiunos revisar estas formulacións en procesos electorais de máxima relevancia. No primeiro caso, a maioría dos españois tiña pouca ou ningunha información para decidir o seu voto; aínda así, comprobamos que a utilización de atallos, en particular a identificación partidista ou, máis ben, os partidos, debilitan as diferenzas entre os comportamentos electorais dos individuos máis e menos informados. Son, loxicamente, estes últimos os que máis seguen os atallos. Noutras palabras, a heurística atenúa o problema da desinformación dos cidadáns nas democracias.

Este recurso aos atallos como mecanismo eficiente de adquisición de información acéntúase a medida que os votantes acumulan experiencias electorais e avanza a normalización democrática: no referendo constitucional de 2005 foron empregados máis que no de 1978. De todos os modos, a heurística funciona mellor en contextos en que a competitividade é reducida, posto que as mensaxes que se reciben do exterior son menos contraditorias. En definitiva, non fai falla que un cidadán responda ás expectativas de Pericles para que se comporte (case) coma se o fixese.

Notas

- 1 Unha versión preliminar deste artigo foi presentada no XVI Seminario permanente de Administración e Economía Pública, organizado polo Instituto Universitario Ortega e Gasset, que baixo o lema "A calidade da democracia en España" tivo lugar en Madrid os días 13 e 14 de abril de 2005. Queremos agradecer os comentarios e suxestións dos participantes, así como as facilidades que nos deu o Centro de Estudos Avanzados en Ciencias Sociais do Instituto Juan March.
- 2 Tucídides. 1989. *Historia de la guerra del Peloponeso*. Madrid: Alianza Editorial (a tradución e as notas son de Antonio Guzmán Guerra).
- 3 En Kinder (1983) e Sniderman (1993) poden atoparse amplas revisións da bibliografía existente sobre este tema.
- 4 Sieyès. 1789. *Observations sur le rapport du comité de constitution concernant la nouvelle organisation de la France*.
- 5 Sobre esta tese pode verse, por exemplo, Campbell *et al.* (1960), Greider (1992), Lippman (1922), Schumpeter (1942) ou Smith (1989).
- 6 Pero os atallos non resolven necesariamente o problema democrático dos votantes escasamente informados. Véxase neste sentido a reflexión de Kinder (1998: 175-176).
- 7 Véxase tamén Lupia (2002).
- 8 Para un desenvolvemento deste modelo e das súas implicacións empíricas pode verse Torcal e Lago (2005).
- 9 Nun estudo de referencia coma o de Lupia (1994), por exemplo, apenas se dispón de 200 observacións (individuos), suxeitas ademais ao risco dunha nesga na selección, cando neste artigo se manexan entre 500 e 1300 nas distintas análises estatísticas.
- 10 As preguntas dispoñibles nas enquisas non permiten empregar medidas obxectivas do grao de información política dos cidadáns.
- 11 A posibilidade de votar en branco non se contempla na enquisa preelectoral sobre a Constitución Española que manexamos.
- 12 Non así cos *probit* multinomiais xa que, a diferenza dos loxísticos, non asumen a *independencia de alternativas irrelevantes* (IAI), De todos os modos, na nosa análise pode rexeitarse a IAI tanto por razóns substantivas coma estatísticas: nun caso, a probabilidade de que un individuo vote a favor ou en contra non cambia cando tamén ten a posibilidade de votar en branco; no outro, os resultados do test de Hausman (Long e Freese, 2001) confirman que pode asumirse o suposto da IAI.
- 13 Os votantes de UCD en 1982, apenas 53 ou o 2,1% da mostra, foron excluídos da análise posto que este partido desapareceu antes da celebración do referendo.

- 14 Na análise do voto a favor/en branco quedan excluídos os individuos que votaron nas eleccións de 1982 a partidos que apoiaban o non (o PCE, 9 individuos), porque non había ningunha varianza na variable dependente.
- 15 A inexistencia na enquisa de cuestións sobre as características das persoas con que se discute non nos permite afinar máis a análise e contrastar así o mecanismo de persuasión.
- 16 Non pensamos que exista un problema de carácter endóxeno grave: non parece que teña demasiado sentido unha racionalización *ex post* do voto de acordo coa variable clave.
- 17 A interacción entre a frecuencia das discusións sobre a OTAN e a natureza das opinións de cada individuo non funciona.
- 18 Aínda que os modelos (2) funcionan mellor, apenas aparecen individuos nalgunha das categorías de información.

BIBLIOGRAFÍA

- Álvarez, R. M. e Nagler, J. 1998. «When Politics and Models Collide: Estimating Models of Multiparty Elections», *American Journal of Political Science*, 42, pp. 55-96.
- Berelson, B.; Lazarsfeld, P. F. e McPhee, W. N. 1954. *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press.
- Campbell, A.; Converse, P. E.; Miller, W. E. e Stokes, D. P. 1960. *The American Voter*. Nova York: Wiley.
- Downs, A. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. Nova York: Harper.
- Ferejohn, J. 1990. «Information and the Electoral Process», en J. Ferejohn e J. H. Kuklinski (eds.). *Information and Democratic Processes*. Urbana: University of Illinois Press.
- Fiorina, M. 1981. *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven: Yale University Press.
- Firebaugh, G. 1997. *Analyzing Repeated Surveys (Quantitative Applications in the Social Sciences)*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Golebiowska, E. A. 2001. «Group Stereotypes and Political Evaluation», *American Politics Research*, 29, pp. 535-565.
- Greider, W. 1992. *Who Will Tell the People: The Betrayal of American Democracy*. Nova York: Simon and Schuster.
- Held, D. 1996. *Modelos de democracia*. Madrid: Alianza.
- Key, V. O. 1966. *The Responsible Electorate*. Nova York: Vintage.
- Kinder, D. R. 1983. «Diversity and Complexity in American Public Opinion», en Finifter, A. (ed.). *Political Science: The State of the Discipline*. Washington, D.C.: American Political Science Association.
- 1998. «Communication and Opinion», *Annual Review of Political Science*, 1, pp. 167-197.
- Kuklinski, J. H. y Quirk, P. F. 2000. «Reconsidering the Rational Public: Cognition, Heuristics and Mass Opinion», en A. Lupia, M. D. McCubbins e S. L. Popkin (eds.). *Elements of Reason: Cognition, Choice and the Bounds of Rationality*. Nueva York: Cambridge University Press.
- Lippman, W. 1922. *Public Opinion*. Nova York: MacMillan.
- Long, S. J e Freese, J. 2001. *Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata*. College Station: Stata Corporation.
- Lupia A. 1994. «Shortcuts Versus Encyclopedias: Information and Voting Behavior in California Insurance Reform Elections», *American Political Science Review*, 88, pp. 63-76.
- 2002. «Who Can Persuade Whom? Implications from the Nexus of Psychology and Rational Choice», en J. H. Kuklinski (ed.). *Thinking about Political Psychology*. Nova York: Cambridge University Press.

- Lupia, A. e McCubbins, M. D. 1998. *The Democratic Dilemma: Can Citizens Learn What They Need to Know?* Nova York: Cambridge University Press.
- McDermott, M. L. 1997. «Voting Cues in Low-Information Elections: Candidate Gender as a Social Information Variable in Contemporary United States Elections», *American Journal of Political Science*, 41, pp. 270-283.
- 2005. «Candidate Occupation and Voter Information Shortcuts», *The Journal of Politics*, 67, pp. 201-219.
- Popkin, S. L. 1991. *The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Chicago: University of Chicago.
- Popkin, S. L.; Gorman, J. W.; Phillips, C. e Smith, J. A. 1976. «Comment: What Have You Done for Me Lately? Toward an Investment Theory of Voting», *American Political Science Review*, 70, pp. 779-785.
- Schumpeter, J. A. 1942. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. Nova York: Harper.
- Sigelman, C. K.; Sigelman, L.; Walkosz, B. e Nitz, M. «Black Candidates and White Voters: Understanding Racial Bias in Political Perception», *American Journal of Political Science*, 39, pp. 243-265.
- Smith, E. R. A. N. 1989. *The Unchanging American Voter*. Berkeley: University of California Press.
- Sniderman, P. M.; Brody, R. A. e Tetlock, P. E. 1991. *Reasoning and Choice: Explorations in Political Psychology*. Nova York: Cambridge University Press.
- Sniderman, P. M. 1993. «The New Look in Public Opinion Research», en A. Finifter (ed.). *Political Science: The State of the Discipline II*. Washington, D.C.: American Political Science Association.
- Torcal, M. e Lago, I. 2005. «Why Political Disaffection Matters? Participation, Information and Accountability in New Democracies», en M. Torcal e J. R. Montero (eds.). *Political Disaffection in Contemporary Democracies: Social Capital, Institutions and Politics*. Londres: Routledge.